

BUDAPEST ÉLELMISZER-ELLÁTÁSA

– VÁSÁRCSARNOKOK A SZÁZADFORDULÓN

I. BEVEZETÉS

AZ ÉLELMISZER-ELLÁTÁS VÁLTOZÓ FUNKCIÓI A SZÁZADFORDULÓN

Budapest a századforduló éveiben a világvárosi fejlődés útjára lépve¹ megteremtette a nagyvárosi élelmiszer-beszerzés korszerű formáit, a fedett, folyamatos és ellenőrzött áruellátást biztosító, rögzített árakkal és nyitvatartási idővel működő, építészetiileg is kiemelkedő vásárcsarnokokat. Megjelenésükkel változást követelt a mindennapi bevásárlás addig megszokott rendje. Hatósági szabályokkal segítették az adásvétel kultúrájának mielőbbi meghonosodását a kofák lármás, vevőcsalogató, olykor-olykor molesztáló utcai viselkedése helyett. A szabad ég alól való árusítás csillogó palotákba költöztetése új korszak kezdetét jelezte a fővárosi közönség hétköznapijaiban.

A szaksajtó és a napisajtó egyaránt cikkezett az elavult utcai piacok felszámolásának szükségességéről, az egyre növekvő fővárosi lakosság megváltozott igényének kielégítéséről.² A sajtóból az 1880-as évek vége felé kezdtek eltűnni a guggolós kofák uralta piacok sajátos hangulatát idéző megkapó, kedves leírások, a nagy kofaernyők alatti vagy éppen a gyümölcsös kosarak előtti kis regények pirospozsgás szakácsnéikkel és facér mesterlegényeikkel. Az ódon csengésű pest-budai piacnevek (Búzapiac, Szénáspiac, Káposztáspiac, Újpiac, Bornyupiac, Guggolós piac, Zsibárus piac, Halas piac, Hat székek, Nyolc székek stb.) korszakunkra már több évtizede kikoptak a használatból. Letűnt velük együtt az az egykor lármás sokadalom (csepűrágók, medvetáncoltatók, kardnyelők stb. világa), amelyet egy nagyváros a maga modern lüktetésével nem fogadhatott be. A későbbiekben a vásárcsarnoki intézmény válságával párhuzamosan, az 1900-as évektől újraéledtek a kofavilág iránt nosztalgizáló sajtóírások, melyek egyre nagyobb számban jelentettek érdekes témát a két világháború közötti időszak publicistái számára is.

A városegyesítés részeként a Fővárosi Közmunkák Tanácsának irányításával rendezték az utca- nevek és házszámozások korábbi áttekinthetatlenségét.³ A 10 fővárosi kerületben működő összesen 44 élelmiszerpiac nyilvántartását többnyire az adott utca, ill. a tér nevéhez igazították.⁴ Az egyesített főváros vezetése az európai nagyvárosok igazgatását követve egyre inkább a hatékony, kommunális szolgáltatásokra és beruházásokra kiterjedő, aktív várospolitikába, tudatos várostervezésbe kezdett. A csatornázás, vízszolgáltatás, közegészségügy, infrastruktúra kiépítése után, megkésve hozta létre a közellátás korszerű formáit jelentő vásárcsarnokokat. A város vezetésében bekövetkezett azon változások közé, amelyek során – Sipos András megállapítását idézve – a rendészeti-adminisztratív városvezetést a szolgáltatásorientált városigazgatás váltotta fel⁵, szorosan beilleszkedett a közéletmezésügy problémájának rendezése. Külön közéletmezési ügyosztály felállításáról a közgyűlés csak az egyesítést követő több mint tíz év elteltével, 1884. június 25-i ülésén határozott.⁶ Igaz, hogy a napisajtó nyomására bizottsági szinten már 1879 óta foglalkoztak az élelmiszer-ellátás gondjaival. Az eredmények felmutatása azonban elmaradt. Krick Aladár fővárosi vásárigazgató a tanácshoz intézett, 1889-es piaci állapotokat tükröző jelentése⁷ siralmas képet festett az árusítás utcai módjáról. A piacok elhelyezkedését kerületenként részletező, az árusok összetételét,

számát, illetőségét (budapesti, vagy vidéki) megjelölő, az általuk áruszállításra igénybe vett közlekedési eszköz használatára kitérő (szekér, vasút vagy hajó, gyalogos) kimutatás adatait összegezve megtudhatjuk, hogy a főváros 8185 piaci árusa közül 5112 fő választotta a földről való árusítás módszerét.⁸ Ez az árusok majdnem kétharmadát jelentette. Alig több mint egyharmaduk rögtönzött állványról vagy magáról az áruszállító szekérről kínálta termékeit. Ezt az önmagában is közegészségügyi elvárásokba ütköző tényt fokozta egy korszerű, az árusítás módjára, az árusokra és áruik ellenőrzésére kiterjedő szabályozás hiánya, valamint az öt vásárfelügyelőségi kerület nagyjából csak rendészeti funkciókat ellátó hatásköre.

A nagyvárosi küllemű Budapest és az ahhoz alkalmazkodni akaró polgár nagyvárosi identitáskeresésébe nem illettek bele, zavarólag hatottak a zajos, koszos utcai piacok. A világvárosi polgárrá válás folyamata lélektanilag is megkövetelte a legegyszerűbb, hétköznapi szükségletek modern formában történő kielégítését. Az élelmiszer-beszerezési szokásokban bekövetkező változás első jeleként a magasabb színvonalú árusítást képviselő, előkelőbb réteg igényét kielégítő fűszeresek száma nőtt meg. A tömegigényhez alkalmazkodó korszerű élelmiszer-ellátás és fogyasztás a vásárcsarnokokkal valósult meg.

II. A VÁSÁRCSARNOKI INTÉZMÉNYRENDSZER

I. TERVEK, ELŐKÉSZÜLETEK

A vásárcsarnokok hosszú előtörténete az 1860-as évek közepére nyúlik vissza. Ekkor merült fel ugyanis a pesti Duna-parton, a későbbi Duna-korzó helyén építendő bazár terve, melyben egy kis kiosk méretű pavilon működött volna vásárcsarnokként.⁹ Az ötletszerű javaslatok után az első komoly elképzelés Edouard Besnier de la

Pontonerie nevéhez fűződött, aki Pest város áruscarnokai és vásárterei címmel 1872-ben jelentette meg a párizsi csarnoki rendszer pesti megvalósítását szorgalmazó tanulmányát.¹⁰

A közellátás akuttá váló ügyének megoldását a Közélelmezési Bizottság felállításával (1879. november 10.) tűzte napirendre a városvezetés.¹¹ A probléma súlyát jelezte, hogy maga a polgármester, Kamermayer Károly töltötte be a bizottság elnöki tisztét. Utasítására Matuska Alajos tanácsjegyző (a későbbiekben létrehozott közgazdasági és közlelmezési ügyosztály első vezetője) vásárcsarnokok építését és külön közlelmezési ügyosztály megszervezését magába foglaló programtervezetet készített, amelyben javasolta egy központi és kerületenként 1–1 fiókcarnok (detailcsarnok)

A Rákóczi úti vásárcsarnok, 1900 k.

Klősz György felvétele,

BTM Kiscelli Múzeuma, 12.599

*A Rákóczi téri vásárcsarnok, 1900 k.
Klősz György felvétele,
BTM Kiscelli Múzeuma, 26.942*

felállítását, sürgette a marhavásár gondjainak mielőbbi megoldását (a marhavásártér fedetté alakításával és felesketett közvetítők alkalmazásával) és kitért a sertésközvágóhid felépítésének szükségességére is.¹² A javaslatok és a tervek közül megemlítendők még Lechner Lajos és Czigler Győző dolgozatai. Az előbbi középítési igazgatói minőségében készített jelentést 1890-ben az építendő csarnokok elhelyezéséről, számáról, szerkezetéről stb., míg Czigler Győző mint műegyetemi tanár adott be a tanácshoz egy magánjellegű iratot Lechnerhez hasonló következtetésekkel, szintén ez évben.¹³ A javaslatok hosszas vitája után végül 1891. május 13-án döntött a közgyűlés vásárcsarnokok létesítéséről, megszavazva az építéshez szükséges összeget.¹⁴

A városatyák határozata szerint a központi csarnok építésére nemzetközi pályázatot kellett kiírni. Külföldi csarnokok, elsősorban a német típusú, bazilikás kivitelezésű berlini, lipcsei, frankfurti vásárcsarnokok előtanulmányozása után¹⁵ a pályázat kritériumai közül kiemelték a vas- és üvegszerkezetek alkalmazásának, valamint tágas, tárolásra és hűtésre szolgáló pincerendszer kialakításának szükségességét. A beépítendő terület jó közlekedési fekvéséről már korábban gondoskodtak, amikor a Vámház mögötti ún. sóháztelket jelölték ki a felépítendő központi csarnok helyéül.¹⁶ A beérkezett 9 pályaművet (4 bp.-i, 1 szófiai, 1 prágai, 1 berlini, 1 lipcsei, 1 párizsi) hazai és külföldi szakértőkből álló zsűri bírálta el. A zsűri (Kamer Mayer Károly, Gerlőczy Károly, Matuska Alajos, Lechner Lajos, Czigler Győző, Hauszmann Alajos, párizsi, berlini, lipcsei szakemberek)¹⁷ három pályaművet emelt első helyre: P. Escande és Gourmez párizsi építészek, A. Anger, P. Hogner és P. Preil közös lipcsei cégének, valamint Pecz Samu műegyetemi tanár pályázatát.¹⁸ A kiviteli tervek körüli több hónapos vita után Pecz Samu kapott megbízást a központi csarnok építésére.¹⁹

1894. január 25-én kezdtek a földmunkákhoz. Az 1,9 millió Ft összköltségen felépült csarnok-épületet egy tisztázatlan tüzeset következtében a tervezettnél később, 1896. december 10-én adták át.²⁰ Az építkezésben a kor neves vállalkozói, iparosai vettek részt. (Zsolnay Vilmos, a Schlick-féle vasöntőde, Waagner R. F., Jungfer Gyula, „Elektron” Starkmann Em. elektrotechnikai intézete, „Fairbanks” mérleg és gépgyár rt. stb.)²¹ A kereskedők 1897. február 1-jétől árusíthattak az épületben a csarnokok hivatalos megnyitásáig próbajellel, helypénz fizetése nélkül.²²

Az 1897. február 15-én este ünnepélyes keretek között megnyitott öt csarnok (Vámház körúti, Rákóczi téri, Klauzál téri, Hunyadi téri, Hold utcai) üzemét és szervezetét – törvényi rendelkezés híján – a fővárosi tanács szabályrendelet útján állapította meg.²³ A csarnokok megnyitását megelőzően a tanács VIII. ügyosztálya országszerte megküldte a megyei hivataloknak és a községi elöljáróságoknak a szabályrendelet teljes szövegét. Szükség esetén a magyarul nem értő helyekre, az adott nemzetiség nyelvére lefordítva is eljuttatták a szöveget. A miklóstelki (Nagy-Küküllő vármegye) jegyző kérésére például a tanács román nyelven értesítette a helységet az intézmény működéséről és a rá vonatkozó szabályokról.²⁴ A rendelet tisztázta a vásárcsarnokrendszer fogalmát; közgazdasági, közigazgatási és közegészségügyi intézményről beszélt, melynek csak „alkatrészeit” jelentették a központi és a kerületi csarnokok.

A kortársak hamar felismerték a főváros közellátásán túlmutató, az országos élelmiszer-kereskedelemben elosztó szerepet betöltő intézmény jelentőségét. Az 1897-es belügyminiszteri körrendelet a csarnokok feladatára vonatkozóan már így fogalmazott: „...a főváros lakosságának állandóan jó és egészséges élelmi cikkekkel való ellátását lehetőleg biztosítani, másfelől pedig az ország különböző, közeli és távoli vidékein lakó termelőknek lehetővé tenni, hogy az általuk termelt élelmi cikket könnyű szerrel kedvezően értékesíthessék.”²⁵ Országos ügyé emelésének fényes bizonyítéka, hogy a Pecz Samu által tervezett, I. sz. (Vámház körúti) csarnokban tartott megnyitón az avatóbeszédet maga a miniszterelnök, báró Bánffy Dezső tartotta, majd pár hónappal később, 1897 májusában öfélése Ferenc József is felkereste a Vámház körúti és Rákóczi téri csarnokokat.²⁶ Az ünnepélyes alkalomra nemzetiszínű szalagokkal és virágokkal feldíszített két csarnokot és azok tervezőit, Pecz Samut és Krátky Jánost a belügyminiszter, Perczel Dezső mutatta be a királynak. Az esemény kapcsán Ferenc József figyelemre méltó javaslatot tett a felszabadult utcai piachelyek sétaterekké való átalakítására vonatkozóan.

A csarnokokat a nyitás évében az uralkodón kívül több hazai és külföldi egyesület és társaság látogatta és csodálta meg. Köztük a bécsi mészárosok egyesülete, a Gömör megyei gazdasági egyesület tagjai és a belgrádi kereskedelmi iskola tanulói.²⁷

Az I. sz. csarnok volt a központja az élelmiszer-nagykereskedelemnek, egyedüli beszerzési lehetősége a többi csarnoknak, fő forrása az intézmény igazgatási körébe tartozó utcai piacoknak, sőt még egyes bolti üzleteknek is. A csarnokok szolgálati, üzemi és gazdasági felügyeletét a fővárosi tanácsa által felállított Vásárcsarnok Bizottság látta el. Tagjai a közlélemezési ügyosztály vezetője, aki egyben a bizottság elnöki tisztét is betöltötte, 12 törvényhatósági bizottsági tag, a főügyész, a középítészeti igazgató és a főszámvevő voltak. Üléseiken tanácskozási joggal részt vehetett a vásárcsarnok-igazgató is. Az állandó csarnokszemélyzetet egy, a központi csarnokban székelő főfelügyelő, 4 kerületi felügyelő, 2 irodavezető, 3 állatorvos, őket segítő altisztek, valamint írnokok, gépészek, őrök, irodaszolgák alkották. Nem rendszeresítettapidíjas állásokban foglalkoztattak még gépházi munkásokat, felvonókezelőket, húsbélyegzőket, őröket, napszámosokat. Az igazgatóság gondoskodott a vásárcsarnokokra vonatkozó rendeletek betartásáról, az állandó vásárrendőri ellenőrzésről és a hatósági közvetítők munkájának felügyeletéről. Engedélyezte a külső közterületen való árusítást, kiadta a hálólok és a puttonyosok jogosítványait, szerkesztette és közzétette a vásári jelentéseket, az intézmény bevételeiért és kiadásiért felelt. A főfelügyelő hatáskörébe tartozott a vasúton és vízen történő árubehozatal, a kirakodás és az azt követő egészségügyi vizsgálat ellenőrzése, a fogyasztási adó beszedése, a házi rendszabályok betartatása. Ő állította össze a forgalomra és az árakra vonatkozó adatokat. Felügyelt a bérleti szerződésekre, az épület tisztán- és karbantartására. Betegség vagy szabadság esetén az igazgatót helyettesítette.

A közellátásban a legnagyobb változást a hatósági közvetítés intézményének megszervezése jelentette. A hatósági közvetítők feladata a vidéki termelő által a központi csarnokba küldött áru mi-

előbbi értékesítése és a beküldővel való mihamarabbi elszámolás volt. Felelősségteljes tevékenységük miatt szigorú feltételekhez kötötték felvételüket. Csak olyan egyének, cégek, társulatok, szövetkezetek pályázhattak, akik hivatásuknál, kereskedelmi szakismereteiknél és vagyoni állapotuknál fogva megfeleltek az áruk megbízható értékesítésének.²⁸ Jogosítványukat a Vásárcsarnok Bizottság állította ki. Bárki küldhetett nevére élelmiszert tetszőleges mennyiségben (még egy kosárral is!). A megérkezett, gondosan becsomagolt küldeményt a főfelügyelő az illetékes hatósági közvetítővel kiváltatta, aki a termék közfogyasztásra való alkalmasságának megvizsgálata után, nyilvános árverés útján értékesítette az árut. Az árveréseket vásári időben tartották, kezdetét hangszóval jelezték. Minden közvetítő köteles volt árverési jegyzéket vezetni, amin fel kellett tüntetni az áru tulajdonosának nevét, lakhelyét, az áru beérkezésének napját, az áru nemét, mennyiségét, minőségét, az árverés óráját, az elért árat és végül a vevő nevét és lakcímét. A közvetítésért szedhető legmagasabb díj az eladási ár 8%-át tehetette ki. A hatósági közvetítő munkájával szemben az elszámolási értesítő kézhezvételétől számított öt napon belül lehetett panaszt emelni a főfelügyelőnél. A központi csarnokban a nyitás évében két hatósági közvetítő működött: a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete és a Vámos és Bruszt cég néven bejegyzett közkereseti társaság. Az utóbbi alapítója, Bruszt Adolf budapesti mészárosmester a közvetítői állás elnyerése céljából a tízéves iparos és bizományos múltja, megfelelő tőkéje, kereskedelmi intelligenciája és szakképzett alkalmazottai mellett, jó üzletemberhez méltóan, szükségesnek tartotta személyesen is tanulmányozni a bécsi és a berlini csarnokok működését.²⁹ A korszakot meghatározó liberális, vállalkozásbarát politika részeként áruját a fővárosba küldő vidéki termelő 10% kedvezménnyel vehette igénybe a vasúti szolgáltatásokat. 1900-ban összesen 234 község 2946 esetben szállított 10 000 kg-ot meghaladó árumennyiséget a központi csarnokba. Ezek kimutatása a következő.³⁰

A község neve
(korabeli
helyesírással)

A vasúton vagy hajón
hány esetben jött
10 000 kg-nál több áru

Arad	1	Bölcske	15
Alsó-Szombatfalva	6	Balassa-Gyarmat	1
Alsó-Viszt	12	Bicske	1
Alsó-Mistye	1	Bács-Petrovosello	1
Apátfalva	118	Bátaszék	27
Abony	19	Bogdány	4
Albert-Irsa	6	Czecze	7
Alsó-Szapor	2	Czegléd	9
Algyő	2	Czernosch	1
Brassó	14	Csány	5
Berczel-Csérő	18	Csantavér	1
Bulgária	1	Csóka	37
Budapest, déli vasút	4	Csikeria	6
Budapest, dunaparti pu.	34	Csengőd	1
Budapest, józsefvárosi pu.	16	Csermő	2
Budapest, nyugati p.u.	3	Dunapentele	1
Budapest, Kelenföld	6	Devecser	5
Budapest, teherp.u.	3	Dunaföldvár	21
Beszterce	1	Debreczen	6
Bács-Almás	1	Döbrököz	2
Belgrád	16	Dabas	9
Bánhida	16	Deés	1
Baja	8	Dömös	50
Brcka	1	Érsekújvár	2
Bethlen	1	Eszterháza	1

A község neve
(korabeli
helyesírással)

A vasúton vagy hajón
hány esetben jött
10 000 kg-nál több áru

Érmihályfalva	4	Kemecse	12
Ehrenhausen	2	Kis-Kún-Halás	6
Esztergom	3	Kalocsa	7
Fehring	61	Kistelek	3
Félegyháza	43	Kamocsa	6
Feldbach	3	Lakitelek	1
Fiume	7	Lassnitz	1
Forró-Encs	1	Lajosmizse	11
Futtak	1	Liszka-Tolcsva	4
Fridan	1	Lipótvár	2
Fülöpszállás	1	Ligetfalu	1
Farkasd	42	Loure	35
Földvár	24	Laibach	2
Gleisdorf	131	Leidnicz	6
Grác	20	Lebensdorf	2
Gödöllő	3	Monor	4
Gilvács	1	Makó	135
Gurahoncz	1	Mátészalka	1
Győr	6	Mária-Radna	2
Gyöngyös	5	Mács	1
Gyimes	1	Munkács	1
Gyanafalva	6	Mitrovicza	2
Halas	4	Mohács	2
Hadház	31	Nagy-Káta	18
Horgas	2	Nagy-Károly	22
Homok	18	Nagy-Kálló	16
Hatvan	5	Nagy-Lak	1
Hadikfalva	1	Nagy-Ósz	32
Herczegfalva	5	Nagy-Kikinda	8
Hátszeg	1	Nagy-Szt.-Miklós	1
Hódmező-Vásárhely	5	Nagy-Bánya	3
Inárcs-Kakucs	7	Nagy-Iklad	1
Izsák	2	Nagy-Honda	2
Isaszeg	4	Nógrád-Széchény	1
Kecskemet	54	Nagy-Kőrös	188
Kis-Várda	42	Nagy-Borosnyó	4
Királytelek	19	Németh-Szt.-Mihály	1
Kenesse	19	Nagy-Igmánd	1
Karczag	1	Negyed	204
Kunfélegyháza	6	Nagy-Maros	1
Kimle	1	Nyíregyháza	56
Kis-Kun-Majsa	1	Ó-Dombóvár	2
Kis-Zombor	1	Öttevény	16
Kaál-Kápolna	10	Orosháza	1
Kunhegyes	3	Perbenyik	5
Kőlesd-Tengelicz	6	Passau	2
Kis-Kun-Félegyháza	3	Pápa	10
Komárom	1	Pankota	1
Karánsebes	1	Pusztatenyő	1
Kovácsháza	3	Pátroha	1
Kálló-Semjén	2	Parác	1
Kis-Szeben	2	Puchó	1
Kriz	3	Pettau	25
Keczel	3	Pilis	12

<i>A község neve (korabeli helyesírással)</i>	<i>A vasúton vagy hajón hány esetben jött 10 000 kg-nál több áru</i>		
Paks	3	Tóvis	4
Pinczehely	1	Tőke-Terebes	6
Perjámos	1	Tolna-Mózs	203
Pócsmegyer	4	Tótmegyer	22
Pilis-Maróth	1	Tisza-Dob	5
Pozsony	5	Triest	45
Rétfalu	1	Tózsér	3
Rakamaz	53	Tata-Tóváros	46
Ruma	1	Temes-Litke	1
Rákos-Csaba	11	Tisza-Földvár	2
Rác-Szt.-Péter	5	Tura	19
Salzburg	4	Tápió-Szele	3
Seregély	1	Túzsér	1
Saágh	2	Tisza-Alpár	1
Sárfalva	10	Tótfalu	14
Sárbogárd	3	Uj-Fehértó	42
Süly-Sáp	1	Uj-Vidék	136
Sepsi-Szt.-György	1	Uron	1
Simontornya	2	Úszód	6
Studensen	26	Ungvár	1
Sül	2	Vecsés	8
Szerbia	2	Vág-Selye	3
Szegzárd	3	Vojtek	2
Szabadka	6	Visegrád	12
Székesfehérvár	2	Vác	16
Szeged	6	Verőcze	2
Szent-Ruprecht	15	Vértes-Boglár	8
Szamos-Ujvár	1	Varasd	3
Szatmár	3	Varasd-Tengelicz	1
Szajol	5	Vukovár	1
Szabad-Battyán	5	Werciorava	2
Szent-Miklós	2	Windisch	1
Székely-Udvarhely	1	Winkovcze	1
Szatymáz	4	Weiz	24
Szerb-Keresztur	2	Zabók-Krapina	2
Szarvas	1	Zenta	26
Szent-Endre	18	Zablatow	5
Sziget-Monostor	3	Zimony	11

A táblázatból megállapítható, hogy a mezőgazdaságból élő alföldi zöldség- és gyümölcsstermesztésre berendezkedett városok kevésbé kapcsolódtak be a főváros élelmiszer-ellátásába. A leggyakoribb szállítói a vásárcsarnokoknak Apátfalva, Gleisdorf, Makó, Nagykőrös, Negyed, Tolna-Mózs és Újvidék voltak. A lakosság ellátásában azonban a kimutatásban nem szereplő, Budapest vonzáskörzetéhez tartozó, a századfordulóra már részben urbanizálódott települések (Budafok, Budakalász, Budaörs, Cinkota, Erzsébetfalva, Kelenföld, Kispest, Monor, Nagytétény, Pilis, Rákoscsaba, Soroksár, Újpest) megőrizték hagyományos vezetőszerepüket.

*A központi vásárcsarnokba szállított élelmiszerek mennyisége
1897–1907 között (métermázsában)³¹*

	Hús	Baromfi	Tojás	Zöldség	Gyümölcs	Burgonya	Főzelék
1897	13	15	11	69	90	46	6
1898	24	35	24	85	156	87	7
1899	24	42	32	107	192	148	6
1900	27	44	38	100	212	142	14
1901	26	52	43	91	215	99	16
1902	33	57	51	116	174	140	13
1903	36	49	58	127	220	113	15
1904	38	53	55	126	220	186	11
1905	42	47	42	119	223	226	15
1906	37	52	43	155	222	168	15
1907	47	55	53	154	231	186	15

A központi csarnokba érkezett élelmiszert hatósági vizsgálat ítélte közfogyasztásra alkalmasnak. Az egészségtelen, hamisított vagy romlott árut elkobozták, ill. megsemmisítették. Érdekes, hogy a közfogyasztásra alkalmatlannak talált cikkek származási helye legtöbbször Budapest volt, míg a távoli területekről, Belgrádból, Galíciából érkezett élelmiszereket kevésbé kifogásolták a közegészségügyi szűrés során. 1907-ben a vizsgált áruk 3,5%-a volt kifogásolható.³²

A nagyban való adásvételen kívül természetesen a kiskereskedelem számára is berendeztek árusítóhelyeket a Nagycsarnok épületében.³³ A négy detailcsarnok pedig kizárólag a kicsiben történő árusítás színhelye volt. A villanyvilágítással ellátott, márványlappal fedett asztalokkal felszerelt árusítóhelyeket napi, ill. havi bérletben lehetett kivenni. Újdonság volt a társbérletk intézménye. Az öntudatos, érdekeit megfelelő módon érvényesíteni tudó kiskereskedő-réteg megszilárdítását és összetartozásának megerősítését célozta a névvel és számmal ellátott, árusítóhelyek felett elhelyezett cégtábla. A kulturált adásvételt a tisztaságra, közrendre, közegészségre és nem utolsósorban az emberi viselkedésre vonatkozó szigorú szabályokkal próbálták meghonosítani. A hajdani hangoskodó, árukínálgató, vevőt csalogató kofamagatartást kitiltották a csarnokokból, mindennemű kiabálással, énekléssel, füttyüléssel és káromkodással együtt. Csak tisztán öltözött, betegségben nem szenvedő egyéneknek engedélyezték az árusítást. Az áruk csomagolására éppúgy külön ügyeltek, ahogy a hulladék megfelelő elhelyezésére. A bérletket kötelezték áruhelyeik tisztán és rendben tartására.

Az intézmény 1897 februárjától hivatalos lapot adott ki Vásárcsarnok Értesítő címmel,³⁴ amelyben hetenként kétszer (csütörtökön és vasárnap) tájékoztatták a termelő és fogyasztó közönséget a hivatalos közegek által megállapított árakról, az ország különböző részein megtartott nagyobb vásárokról és a fővárosi állatvásárok forgalmáról. A nagybani árak mellett tudósítottak a nagyobb vidéki piacok (Orosháza, Kolozsvár, Győr, Kecskemét stb.) áraitól, valamint a külföldi vásárcsarnokok (bécsi, berlini, párizsi) áringadozásairól. Az újság szakírásai által intenzívebb termelésre buzdított, ugyanakkor figyelmeztetett a „nem eléggé méltatót” élelmiszerek termesztésére. Egyidejűleg propagálta a helyes és korszerű csomagolástechnika alkalmazását. A kereskedők számára a nagyközönségi árnál (1,5 Ft/negyedév) kedvezőbb előfizetési lehetőséget (1 Ft/negyedév) biztosított a központi csarnok átellenében, a Pipa utcában működő szerkesztőség. Az újság hirdetési rovatának állandó szereplői voltak a kereskedők kikapcsolódásának és összejöveteleiknek helyet adó intézmények. Így a lap rendszeres hirdetői közé tartozott Kleinhackel József, aki éttermet és sörözőt üzemeltetett a központi csarnok épületében (üzletét 1906-tól az ismert fővárosi vendéglős, Klivényi Ferenc vette át),³⁵ a csarnokkal szembeni Nádor Szálloda és Kávéház, valamint a közeli Petőfi Kávéház, a Ferenc József rakpart. 3. sz. alatt.

3. A HÉTKÖZNAPOK

A vásárcsarnokok megnyitásával egyidejűleg megszüntették a IV., V., VI., VII. kerületek közteri piacait,³⁶ a csarnoki övezetekben betiltották a járva-keelve árusítást és korlátozták a házalást. A hálózatot nyilvántartásba vették és az intézmény igazgatósága által kiállított igazolvánnyal látták el. Kereskedniük kizárólag vásárcsarnokárukkal volt szabad. Az új forgalmon az élelmiszereken kívül, virág, élő madarak és háztartási eszközök árusítását értették. A hatóság minden rendelkezésére álló eszközt megpróbált felhasználni, hogy Budapest vásárlóerejét bekényszerítse a csarnokokba. A nyitvatartási időt a megszokott utcai kereskedés idejéhez igazították (nyáron 5–12-ig, télen 6–12-ig); újdonságként német mintára bevezették a délutáni nyitvatartást (16–19-ig, ill. 16–18-ig). Az új vásárlási szokásokhoz való fokozatos alkalmazkodás tényét a forgalomra vonatkozó statisztikák igazolják.³⁷ A legélénkebb vásárlás a régi heti piacos napokon, keddenként és péntekenként történt. A legnagyobb forgalmat a központi, a Hunyadi téri és az István (Klauzál) téri csarnokok bonyolították le (volt forgalmas piac helyek!), legkevésbé keresett a Hold utcai csarnok volt. Bár az ígéreteknek megfelelően a városvezetés igyekezett a volt piaci áraknál alacsonyabb kezdeti árakat megszabni bérlői számára, ám a korszakban kibontakozott erőteljes infláció az élelmiszerárakat sem kímélve az 1900-as évek elejére általános drágulást vont maga után.³⁸

*Fontosabb élelmiszerek kicsinbeni átlagárai koronában 1885–1905 között³⁹
(1885–1896. években szabad piaci árak, azontúl a vásárcsarnok árai.)*

	Leveshús 1 kg	Sertéskaraj 1 kg	Szalonna 1 kg	Csirke 1 pár	Tej 1 l	Tojás 1 db
1885	1,16	1,14	1,18	2,08	0,20	0,05
1886	1,13	1,12	1,10	2,10	0,20	0,04
1887	1,12	1,12	1,10	2,00	0,20	0,05
1888	1,08	1,18	1,22	2,04	0,20	0,05
1889	1,18	1,20	1,20	1,92	0,18	0,04
1890	1,26	1,16	1,14	1,84	0,18	0,05
1891	1,36	1,26	1,17	2,02	0,22	0,05
1892	1,41	1,21	1,16	2,00	0,22	0,04
1893	1,43	1,21	1,15	2,00	0,22	0,05
1894	1,43	1,23	1,09	2,02	0,22	0,05
1895	1,43	1,28	1,14	2,28	0,22	0,05
1896	1,43	1,29	1,16	2,14	0,22	0,04
1897	1,42	1,64	1,17	2,09	0,21	0,05
1898	1,37	1,68	1,26	2,18	0,21	0,06
1899	1,37	1,58	1,11	2,54	0,21	0,05
1900	1,38	1,61	1,12	2,77	0,21	0,05
1901	1,38	1,53	1,08	2,75	0,21	0,05
1902	1,38	1,62	1,24	2,79	0,21	0,05
1903	1,39	1,76	1,45	3,00	0,21	0,06
1904	1,43	1,82	1,36	3,05	0,22	0,06
1905	1,53	2,08	1,49	3,48	0,24	0,07

A Rákóczi téri vásárcsarnok, 1900 k.
 Klösz György felvétele,
 BTM Kiscelli Múzeuma

A lakosság többségét kitevő szerény keresetű emberek (gyári munkás heti bére 14–20 korona)⁴⁰ csak ünnepi alkalmakkor engedhették meg maguknak, hogy rántani való csirkével, rétesnek való almával térjenek haza csarnoki útjukról. Retek és vaj még a házmesternék kosarában is ünnepi számba ment.⁴¹ A csarnokokban rendszeresen vásárlók hamar kikapasztalták, hogy friss, füstölt hentesáruból a Rákóczi téri csarnok nyújtja a legszelebb választékot, szárnyasokért pedig a Hunyadi téri csarnokba érdemes betérni. Az igazi gourmand a Hold utcai csarnokot kereste fel, ha olasz újdonságra vagy egzotikus

I. Ferenc József látogatása a Központi Vásárcsarnokban, 1897. BTM Kiscelli Múzeuma, 9751

gyümölcsre vágyott. A hétköznapi bevásárlási szokásokban beállt változásokat a sajtó sem hagyta figyelmen kívül. Szorgalmasan íródtak a hangulatjelentések egy-egy csarnoki sétáról, egy-egy jellemző pillanatról. A századforduló inkább szórakoztatni akaró, mintsem leleplező zsurnalizmusának fontos emlékei ezek a hétköznapi világát leginkább közelünkbe hozó riportok. Közülük kiemelkedik a központi csarnok sajátos atmoszféráját megörökítő, Ego álneven publikáló Fried Margit írása: „A vásárcsarnokba asszony az asszony. Őszinte. Azok az ifju költők megtanulmányozzák a nőt (nagy N-nel) a szalonokban, az utcán, otthonában. (Ilyenkor rendesen világos, selyempongyolát visel a nő, – előnyös, hangulatos selyempongyolát – lelkileg is ...)

De ott, ahol ő: ő, az asszonyi fórumon, ott megse nézik. Igaz, nem vagyunk valami szépek a vásárcsarnokban. Minden jóízű nőnek van egy viharedzett, özönvízelőtti csarnok-kalapja és kabátja. Ugyszólván kötelessége, hogy madárijesztőt csináljon magából a háziasság szent nevében. Aki »kiöltözködik«, azt kinevetik. Itt mindenki őszinte és a saját természetével és hajával jelenik meg. A műveltségi és egyéb frou-froukat otthon hagyjuk. A kicsi közönséges, gömbölyű és a sovány, magas, nagystíli nő, az önérzetes házmesterné, a sárgahajú színésznő és az ötgyerekes, becsületben elhízott anya, – itt ők mind egyenlők. Asszonyok. Becsületesen kicsinyesek és merészen igazak. Szeretnek idejönni. Talán azért, mert ez olyan par excellence asszony mulatság, melyhez nincs köze a férfiaknak. Ha csak nem szakácsné az ember. Mert akkor még egy kis hentes-erotika is növeli a mulatságot. Hallották már, kérem, hogyan mondja az asszonyok: »holnap elmegyek a nagycsarnokba!« Ugy-e tisztelettel és félelemmel mondja? Mert a központi csarnok a háziasság nőnek az, ami a muzsikusknak Bayreuth és a festőnek Firenze. Szentély...”²

A Központi Vásárcsarnok. Erdélyi Mór felvétele, BTM Kiscelli Múzeuma, 8759

III. A CSARNOKI RENDSZER DILEMMÁJA

A városvezetés az átadást övező euforikus hangulatból a csarnoki kereskedéssel szemben táplált reményei szertefoszlásával ocsúdott fel. 1904 szeptemberében már értekezletet kényszerült összehívni Halmos János polgármester elnöklete alatt, a főváros közéleti viszonyai, nevezetesen az élelmiszerek drágasága és az élelmiszer-kereskedelem előmozdítása tárgyában.⁴³ Kénytelenek voltak elismerni az áruhelyek bővítésének szükségességét (eredetileg 2636 db elárusítóhellyel kezdte meg működését az öt csarnok, ennek kellett volna kiszolgálni a vásárcsarnoki övezetben felszámolt 5196 árust foglalkoztató piacok közönségét), a bérleti díjak magas voltát, a meglévő, annak idején kevésbé átgondolt szabályok hiányosságait (pl. tilos volt villamoson vagy bármely más közlekedési eszközön élő állatot szállítani).⁴⁴ A vásárcsarnok-bizottság előterjesztésére 1905-ben a hatósági közvetítők működését behatároló szabályrendelet megváltoztatása került napirendre az illetékes tanácsi ügyosztály asztalán.⁴⁵ Az eredeti, megszorító intézkedés szerint a közvetítők saját számlára nem folytathattak üzleti tevékenységet. Közel tíz év tapasztalata azonban megmutatta, hogy az ország mezőgazdasági viszonyai és a vidéki termelő érdekei nincsenek összhangban a fővárosi érdekekkel. A gazdák nagyobb mezőgazdasági munkák idején vagy több haszonnal kecsegtető külföldi értékesítés alkalmával teljesen elmaradtak a budapesti piacról vagy legjobb esetben silány és selejtes árut küldtek fel a központi csarnokba. Amíg a vásárcsarnoki intézmény és a vidéki termelő között ki nem alakult a kölcsönös bizalom, addig rendszeres felhozatal hiányában a közvetítők eredményes munkát nem végeztek. Hosszas megfontolás után, 1907-ben ideiglenesen feloldották a közigazgatási és közéleti érdekekre való tekintettel a közvetítők saját üzletkötéseinek tilalmát, de csak egyes termékekre vonatkozóan.⁴⁶ A párizsi és berlini csarnoki rendszer esetében mindez fordítva történt. A működés első 15–20 évében engedélyezték a saját számlára való vásárlást. Az 1854-ben létesített párizsi vásárcsarnokban egészen 1896-ig üzleteltek a közvetítők. A londoni és a bécsi csarnokok hatósági közvetítőket egyáltalán nem alkalmaztak.⁴⁷

A Bathányi téri csarnok építése. Elbl és Pietch felvétele, BTM Kiscelli Múzeuma, 25.817

A növekvő lakossági igény kielégítését csak elodázta az időközben megnyitott belvárosi fedett vásár a Központi Városháza udvarán, ill. a budai oldal számára 1902. ápr. 13-án átadott VI. számú Batthyány téri csarnok. Szükségessé vált a meglévő csarnokok kibővítése, ill. újak létrehozása. Ziegler Nándor vásárcsarnok-igazgató első volt a kezdeményezők között e tárgyban.⁴⁸

A budapesti halászmesterek ipartársulata már a megnyitás előtt egy évvel kérvényezte a fővárosnál – külföldi nagyobb városok példájára hivatkozva – a Duna partján felépítendő halásusító csarnok felállítását.⁴⁹ A vásárcsarnokba költözés ugyanis Fanda János, a társulat elnökének számításai szerint tízszeres haláremelkedést vonhatott volna maga után. A többéves tárgyalás alatt az ipartársulat még azt is felajánlotta, hogy saját költségén építi fel a halcsarnokot. Az érdekvédelem megerősödésén és folyamatos jelenlétén túl a halászmesterek mozgalmának jelentősebb eredménye nem lett.

Az állandósult drágaság, a hatósági közvetítéssel kapcsolatos folyamatos gondok,⁵⁰ a nagytőke hiánya a tömegelémezési cikkek kiskereskedelmében a köztéri piacok részbeni visszaállítását vonták maguk után. Az újra árusító piacterekre – állandó vásárcsarnoki ellenőrzés mellett – a csarnoki szabályrendelettel majdnem teljesen megegyező szabályzat vonatkozott.⁵¹

JEGYZETEK

1. VÖRÖS Károly: A világváros útján 1896–1918. In: Budapest története IV. kötet. A márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig Szerk.: VÖRÖS Károly, Budapest, 1978. 527–723.
2. Többek között *Pesti Hírlap* 1888. szept. 7. sz. 1–2. l. és 1890. okt. 31. sz. 1. Szövetkezés 1895. No. 6. 282–285. A lakosság számára és összetételére vonatkozóan lásd. VÖRÖS Károly: i. m. 577–583. és 619–649.
3. Részletesen lásd: HOLLÓ Szilvia Andrea: Pest, Buda, Óbuda a térképszatlon. In: Az egyesített főváros, Szerk: GYÁNI Gábor: A város arcai c. sorozat, Városháza, 1998. 160–162.
4. Kivéve három, 1890-re már jelentéktelenné vált piachelyet, melyeket egy-egy középület vagy ismertebb ház elé helyeztek. Ilyen volt a Lujza gőzmalom előtti tér (III. ker.), a Gyertyánffy-ház előtti tér (VI. ker.), a Sebastiani ház és a Szegedi kávéház előtti tér (VII. ker.).
5. Részletesen lásd.: SIPOS András: Várospolitika és városigazgatás Budapesten 1890–1914. *Várostörténeti Tanulmányok*. Budapest Főváros Levéltára.
6. GÁRDONYI Albert: Ötven esztendő Budapest székesfőváros történetéből 1873–1923. Budapest 1925. 58. A tanácsi ügyosztályok felállítására, ill. 1884. évi átszervezésükre lásd még Budapest Főváros Levéltára. Szerk: KENYERES István–SIPOS András. Levéltári Ismertető II. Budapest, 1997. 61–65. és VÖRÖS Károly: A fővárostól a székesfővárosig 1873–1896. In: Budapest története IV. kötet Szerk.: Vörös Károly, Budapest, 1978. 467–470.
7. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) IV. 1407/b 581 Kcs. 28.587/890. sz. irat 2848. doboz.
8. Részletesebben lásd: VARGA Judit: A főváros élelmiszer-ellátása – vásárcsarnokok a századfordulón. In: Múltból a jövőbe. Tanulmányok. Szerk.: PÓLÓSKAI Ferenc, STEMLER Gyula. ELTE BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Budapest, 1997. 45.
9. Részletesen lásd: VADAS Ferenc: A központi Vásárcsarnok Budapesten. *Magyar Építőművészet*. 1983. 6. sz. és Uő: A Hold utcai vásárcsarnok. Tanulmány a Magyar Történelmi Társulat pályázatára. 1995. Kézirat.
10. E. B. DE LA PONTONERIE: Pest város áruccsarnokai és vásárterei. Pest, 1872 és VADAS Ferenc: A Hold utcai vásárcsarnok. Kézirat
11. GÁRDONYI Albert: i. m. 57.
12. MATUSKA Alajos: Előterjesztés Budapest főváros közéletének tárgyában. Budapest, 1883.
13. LECHNER Lajos: Jelentés a vásárcsarnokok építéséről. Budapest, 1890 és Czizler Győző műegyetemi tanár emlékirata. Budapest, 1890. Összehasonlítva lásd: VADAS Ferenc: i. művek.
14. GÁRDONYI Albert: i. m. 58.
15. Gróf BETHLEN András földművelésügyi miniszter Tormay Béla mezőgazdász-állatorvost kérte fel hivatalosan a német csarnokok és piacok tanulmányozására. Beszámolóját az Athenaeum könyv formájában megjelentette: TORMAY Béla: Jelentés nagyméltóságú gróf Bethlen András földművelésügyi m. kir. miniszter úr ő excellentiájához. Budapest, 1891. Czizler Nándor, a vásárcsarnok intézmény első igazgatója szintén tanulmányúton vett részt Berlinben. Erről lásd: *Gazdasági Lapok* 1897. febr. 14. sz. 108–109. l és BFL IV. 1407. b 581 Kcs. 36.182. tan. sz. 2848 doboz.
16. VADAS Ferenc: i. m.
17. A zsúri pontos névsora és a pályázat meghirdetése BFL IV.1407.b 581/VIII./95. Kcs. 30.381. és 25.634. tan. sz. 2848. doboz és *Fővárosi Közlöny* (FK) 1892. 66. sz. 6–7.

18. VADAS Ferenc: i. m.
19. PECZ Samu tervmagyarázata. BFL. IV.1407.b 24758/93. tan. sz. és VADAS Ferenc: i. m.
20. NAGY Gergely: Százéves a vásárcsarnok c. összeállítás. In.: A megújult vásárcsarnok. 1996.
21. BFL IV. 1407/b 581/VIII/95. Kcs. 2849. doboz.
22. FK 1897. jan. 1. sz.
23. A szabályrendelet teljes szövege olvasható: FK 1896. jún. 19. sz. 1–10.
24. BFL IV. 1407.b 581/VIII/95. Kcs. 2849. doboz.
25. Magyarországi Rendeleték Tára, 1897. 10.411.sz/1987. belügyminiszteri rendelet.
26. Ferenc József látogatásának részletes leírása: *Fővárosi Lapok*. 1897. május 26. sz. 6–7. A központi vásárcsarnok reprezentációs szerepéről a nagypolitikában lásd: VARGA Judit: Margaret Thatcher a Nagycsarnokban. *História*, 1997. 9–10. sz. 18.
27. Budapest székesfőváros vásárcsarnokainak 1897. évi statisztikája. Bp., 1898.
28. A pályázati feltételekről és a pályázókról BFL IV.1407.b. 581/95. 24533. sz. 2846. doboz.
29. BFL IV. 1407.b 581/VIII/95. Kcs. 24533. tan. sz.
30. Budapest székesfőváros vásárcsarnokainak 1900. évi statisztikája. Bp., 1901. alapján állítottam össze.
31. Budapest félszázados fejlődése 1873–1923. St. Közl. 53. Bp. 1925. 186.
32. Az 1907. évi élelmiszervizsgálatra vonatkozó statisztika: *Városi Szemle* 1908. 412.
33. A megszüntetett Fővámház téri piac közönségét továbbra is ki kellett szolgálni. A Fővámház téri piac volt a budapesti piacok egyik legkeresettebbje, vásárlóerejét nemcsak a környék lakói adták. BFL IV. 1407/b 581. Kcs. 28.587/89. sz.
34. 75.674. sz./1897 belügyminiszteri rendelet szerint 1897. április 25-től a hivatalosan indult lap már 1897. február 6-tól működött, magyar és német nyelven közzétette a hazai és külföldi nagyobb piacok árait és forgalmát.
35. BFL IV. 1407.b 38451/VIII/634. 581. Kcs. 2845. doboz és *Vendéglősök Lapja* 1906. december 5. sz.
36. A következő közterületeken szűntek meg a piacok a szabályrendelet 4. §-a értelmében: Petőfi tér, Ferenc József rakpart, Eskü tér, Városház tér, Duna utca, Kéményseprű utca, Hal tér, Molnár utca, Rózsa tér, Sebestyén tér, Fővám tér, Sőház utca, Bakács tér, Ferenc tér, Rákóczi tér, Mária Terézia tér, Teleki tér, Mátyás tér, Újvásár tér, István tér, Almásy tér, Hunyadi tér, Nagymező utca, Hold utca, Deák tér, a volt Gyertyánffy-ház előtti tér, a Sebastiani ház s a szegedi kávéház előtti térség (Dohány utca).
37. Budapest székesfőváros vásárcsarnokainak 1897. évi statisztikája. Budapest, 1898.
38. Részletesen lásd: BIHARI Károly: Az élelmiszerek drágasága. Budapest, 1910 és Budapest félszázados fejlődése 1873–1923. *Statisztikai Közlemények*, 53. Budapest, 1925. 188., valamint VARGA Judit: i. m. 49.
39. Budapest félszázados fejlődése 1873–1923. *Statisztikai Közlemények*, 53. Budapest, 1925. 188. alapján állítottam össze.
40. Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve 1897 és 1898. Szerk: THIRING Gusztáv, Budapest 1901.
41. Ego (FRIED Margit): Pest és a pestiek. Budapest, 1907. 37–38.
42. Uo. 30–31.
43. BFL. IV. 1407.b. 581. Kcs. 221038/1904. tan. sz. 2846. doboz.
44. Uo. Az értekezleten javaslat hangzik el az élő csirkék zárt kosárban történő szállításának engedélyezésére a villamos vasutakon.
45. BFL IV. 1407.b 45010/1905. tan. sz.
46. Uo. Csak a tojás, vaj, baromfi, vad és hal felvásárlását engedélyezték a közvetítőknek.
47. Uo.
48. ZIEGLER Nándor: A központi vásárcsarnok kibővítése. *Városi Szemle*. 1908. 894–897.
49. BFL IV. 1407.b 4568/896. és 2408/897. tan. sz. 2848. doboz.
50. 1907-re válságba került a hatósági közvetítés rendszere. BFL IV. 1407.b. 218618/1904., 221038/1904 és 186568/1907. tan. sz. iratok.
51. Szabályrendelet a nyílt piacok vásárrendjéről. FK 1898. ápr. 26. sz. Módosítás: FK 1906. jún. 22. sz.

THE PRODUCE SUPPLY OF BUDAPEST – MARKET HALLS AT THE TURN OF THE CENTURY

SUMMARY

Five market halls opened in the capital on February 16, 1897: No.1–Central Market Hall (9th district, Várház Boulevard 1–3.), No. 2–Rákóczi Square (8th district, Rákóczi Square 7.), No.3–Klauzál Square (7th district, Klauzál Square 11.), No. 4–Hunyadi Square (6th district, Hunyadi Square 4.) and No. 5–Hold Street Market (5th district, Hold Street 13.).

The city management established these market halls, so that, beyond the permanent supervision of the market and the continuous public health checks of the produce, the food supply of Budapest would be secure and modernized. Last among all the European capitals cities such as Paris, London, Vienna and Berlin, the town councillors decided to announce an international contest for the construction of a central market hall.

The various plans, official measures and proposals which were made to solve the problem of public supply had already been waiting on Mayor Károly Kamermayer's desk since the 1870's. The modernization of the food supply of the capital, however, only began when the economic and public catering department was set up, and construction started according to an award-winning architectural proposal of Samu Pecz, a professor at the Technical University.

Budapest established its indoor market halls, which provided residents with modern ways of urban food-shopping, along with their fixed prices and opening hours, and which were also remarkable from an architectural viewpoint. With their appearance, the previous routines of everyday shopping were to change. Municipal orders made it necessary for stall-keepers to learn new, more cultured manners of salesmanship, instead of the previous noisy, harsh and sometimes even harrasing attitude of street vendors. The transfer of trade from under the open-air into shimmering halls signaled the beginning of a new era in the day-to-day life of Budapest residents.

The market hall institution, which consisted of one central distribution hall and four detail-halls, was under the supervision of the Market Hall Committee set up by the Municipal Council. This committee tried to include farmers from the country (close and far) into the produce supply of the capital by applying what was called the system of official distribution. The attraction of the unified produce market of the capital expanded, thus speeding up the use of the various infrastructural elements which were created by the bourgeois development.

In parallel with the advancement of the modern ways of small-trade, growing demands aimed at the expansion of markets, the lowering of permanently high food prices, the lowering the high stand fees and the improvement of insufficient operations, also emerged.

Finally, the regulation which allowed for the former open-air markets to reopen signified the fall of this institution.

AZ INFRASTRUKTÚRA KIÉPÍTÉSE SOPRONBAN A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

URBANIZÁCIÓ ÉS AZ INFRASTRUKTÚRA FEJLESZTÉSE

A XIX. század egész Európában a modern városi infrastruktúra megteremtésének korszaka volt. Ebben az időszakban az összes európai országban mind a városi lakosok aránya, mind a városok száma emelkedett. A gyors urbanizáció azonban súlyos egészségügyi problémákat okozott. A városok egészségügyi infrastruktúrájának kiépülése nem követte a városok fejlődését. A közművek hiányában a városok az egészségre kifejezetten ártalmasak voltak. A szennyezett folyók és patakok nem látták el a városi lakosokat megfelelő ivóvízzel, és az egyes városokban meglévő kezdetleges csatornahálózat nem gyűrte le a nagy járványokat. A növekvő egészségügyi problémák megmutakoztak a magas halálzási rátában, a csecsemőhalandóságban és más tipikus városi betegségekből, mint pl. a tuberkulózis, amelyeket a városok „büntetésének” tekintettek.¹

Az infrastruktúra kiépítésében az élenjárók az angol városok voltak. Az urbanizáció és iparosodás hirtelen koncentrációja miatt Angliában jelentkeztek először megdöbbentően a városi problémák. A nagyon gyors népességnövekedés súlyos környezeti és egészségügyi defektusokat eredményezett. Egészséges ivóvíz híján a kolera bizonyult az egyik legsúlyosabb betegséggel. A legfontosabb feladatok közé tartozott a közművek építése: a vízellátás és a csatornázás biztosítása. Ezek kiépítése nemcsak a városok számára jelentett kihívást, hanem a XIX. század közepére nemzeti ügyé vált. A növekvő egészségügyi problémákra Angliában háromféle válasz született: az állami szerepvállalás, a magántőke és a városi aktivitás. A XIX. század első évtizedeiben a magáncégek tűntek ki infrastrukturális beruházásokkal, a második harmadban a közegészségügy terén a kormányzati erőfeszítéseket kell kiemelni, az utolsó harmadban pedig a városi aktivitás nőtt folyamatosan és vált meghatározóvá.²

Míg Angliában az 1840-es években egy közegészségügyi mozgalom formálódott, addig Magyarországon a közegészségügy csak a kiegyezés után kapott kiemelt figyelmet annak ellenére, hogy a gondok még nagyobbak voltak, mint Angliában. A közegészségügy minden területén hiányosságok mutatkoztak, ezek pl. súlyos járványok kitörésében jelentkeztek. Az 1876:XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről a közegészségügyet nem deklarálta állami feladatnak, így a városok egészségügyi állapota az egyes városok feladatvállalásától függött.³ Fontos hangsúlyozni, hogy a közművek építése nem vált politikai kérdéssé és mozgalommá. Mindazonáltal az urbanizáció és az iparosodás városi problémáira született háromféle angol válasz közül kettő, a városi aktivitás és a magántőke szerepvállalása jelentősnek mondható. Hasonlóan Angliához, először ez utóbbi volt a fontosabb. A nagy privát befektetések az 1850-es és 1860-as években kezdődtek a gázellátás terén, majd az 1890-es években az elektromos áram és a közlekedés biztosításával folytatódtak. A század végén a városi feladatvállalás folyamatosan nőtt, ennek legjobb példájává Szombathely vált. A városok főleg vízvezetékek és csatornák építésében tűntek ki, de az elektromos művek közel felét is birtokolták. Annak ellenére, hogy a városok és a privát tőke is képviseltette magát a közművek kiépítésében, a befektetések nagyon kevésnek bizonyultak. Városaink keveset áldoztak saját fejlődésükre, ami megmutakozott az infrastruktúra kiépítésében is. Ezt a következő adatok jól érzékelték-